

ІНСТИТУТИ РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СОЦІОІНСТИТУЦІЙНОГО ТА СОЦІОМЕНТАЛЬНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

КОРНІВСЬКА В. О.

кандидат економічних наук

Київ

Забезпечення економічного зростання за умов створення конкурентоспроможного господарства, заснованого на максимально ефективному використанні факторів інклюзивного розвитку, активному включенні в систему світогосподарських зв'язків і реалізації переваг міжнародного співробітництва, потребує подолання структурних викривлень економіки України в умовах інтенсифікації інвестиційних процесів та створення ефективної економічної, соціальної та інноваційної інфраструктури українського суспільства. Вирішення поставлених завдань тільки силами держави неможливе, оскільки потребує значних довгострокових фінансово-інвестиційних вкладень. Залучення приватних інвестицій для вирішення цих завдань ускладнюється у зв'язку із довготривалістю проектів, що обумовлює невизначені у довгостроковому періоді перспективи та ризику політичного, нормативного і фінансово-економічного характеру. Для подолання вказаних суперечностей у міжнародній практиці використовуються механізми державно-приватного партнерства в рамках інститутів розвитку.

Під інститутами розвитку в світовій практиці прийнято розуміти спеціалізовані організації за участю держави, що виступають каталізаторами приватних інвестицій у пріоритетні сектори та галузі економіки, сприяють створенню та впровадженню інновацій, покращують інституційне середовище [1, с. 4 – 5].

Зарубіжна практика діяльності інститутів розвитку пов'язана із відбором і фінансовою, інформаційною, адміністративною та ін. підтримкою проектів модернізаційного, інноваційного, інфраструктурного, соціально-культурного, освітнього та ін. спрямування, які мають велике значення як колективні блага, але не можуть бути реалізованими без підтримки держави у зв'язку із великими ризиками реалізації проектів, складністю адміністрування та тривалими строками окупності. Практика функціонування інститутів розвитку свідчить про їх велике розмаїття залежно від завдань діяльності та механізмів взаємодії із приватним сектором.

Вихід із транскризисового становища української економіки нагально потребує активних дій держави у запровадженні механізмів реформування сфери інвестування.

Метою статті є дослідження досвіду функціонування інститутів розвитку в контексті можливого використання в економічному та соціоінституційному середовищі української економіки.

Найбільш поширена в економічній практиці класифікація інститутів розвитку поділяє їх на: фінансові та нефінансові інститути розвитку. Діяльність перших пов'язана із наданням прямого чи опосередкованого фінансування проектів (це різного роду фінансово-кредитні установи: універсальні та спеціалізовані банки, експортно-імпорتنі банки, лізингові компанії та ін.), нефінансові інститути розвитку формують інфраструктуру підприємницької діяльності в широкому сенсі, включаючи надання спеціалізованих інформаційних, консультаційних і посередницьких послуг у тих сферах, де подібні послуги відсутні або слабо розвинені (технопарки, промислові парки, «бізнес-інкубатори», техніко-впроваджувальні, промислово-виробничі та туристсько-рекреаційні особливі економічні зони, центри трансферу технологій, центри субконтрактації, центри розвитку дизайну, центри енергозбереження та ін. У світовій практиці такі інститути грають важливу роль у створенні кластерів – систем горизонтальних зв'язків в економіці (міжфірмових мереж, промислових районів, особливих економічних зон) [1, с. 4 – 5].

Крім загальноекономічних ефектів: зростання конкурентоспроможності, покращення економічної та соціальної інфраструктури, головною перевагою інститутів розвитку в фінансово-інституційному та фінансово-інвестиційному контексті є, з одного боку, *збільшення ефективності використання бюджетних коштів*, а з іншого боку, *розвиток бізнес-простору внаслідок зменшення ризиків та зростання визначеності фінансово-інвестиційного середовища*.

Виходячи із загальноприйнятого визначення інституту розвитку та апробованих механізмів його діяльності, його ефективне функціонування лежить у площині фундаментальних факторів, що зумовлюють ефективність взаємодії в трикутнику держава – бізнес – суспільство:

- ✦ довіра державі та її інститутам;
- ✦ «стан впевненості» приватного сектора;
- ✦ ефективна система взаємодії держави та приватного сектора;
- ✦ соціоментальний клімат суспільства.

Світовий досвід реалізації проектів загальносуспільного значення в рамках інститутів розвитку свідчить про особливу репутаційну роль участі держави в інституті розвитку, яка надає визначені гарантії для приватного інвестора. Фінансова, інформаційна, консультаційна, посередницька участь держави у впровадженні проекту свідчить про її зацікавленість та надає приватному інвестору впевненості у довгостроковій спрямованості держави, нормативній підтримці, захисту прав власності, паритетній відповідальності та паритетному прийнятті ризиків. Очевидно, що участь приватного сектора у впровадженні спільних з державою проектів залежить від соціоінституційного клімату, що був створений на основі попереднього досвіду взаємодії.

У контексті українського соціоінституційного клімату взаємодія держави і приватного сектора характеризується суперечливими процесами: триває викривлення поняття «власність» та її правова захищеність, створюється новий формат влади – власності, продовжується «переділ власності», спостерігається масова відмова українських бізнесменів від власності в Україні [2]. Американський інститут стратегічних досліджень Heritage Foundation опублікував щорічний рейтинг свободи економік в різних країнах світу за 2011 рік, в якому Україна зайняла 163 місце серед 179 країн (найгірше місце в Європі) [3]. Це означає, що оцінки сприяння держави веденню бізнесу в країні низькі як серед української бізнес-спільноти, так і зарубіжної.

Є вірогідність, що в сучасних соціоінституційних та ментальних умовах ініціювання державою проектів суспільного значення може не дати позитивного ефекту. Очікування суспільства будуть скоріше негативними, схильність до співробітництва – мінімальною, тому реалізація проектів буде залежати від використання держави «інструментів змушення». Тому так чи інакше буде включений механізм опортуністичної поведінки, заснований на вкорінених методах взаємодії держави та біз-

несу в українському соціоінституційному середовищі. Російський економіст, д. е. н. Є. Ясін слушно доводить, що «політика модернізації зверху (а саме такі риси матимуть ініціативи української держави щодо створення інститутів розвитку – прим. авт.) веде до створення трикутника недовіри (держави – бізнес – суспільство – прим. авт.), коли для всіх учасників гри притаманна некооперативна поведінка. Це знижує рівень ділової активності і вірогідність модернізації зверху» [4, с. 9].

Крім того, ініціативи держави будуть екстраполюватися в дуже складне соціоментальне середовище, що характеризується низьким рівнем довіри і підтримки суспільством діяльності влади та її основних органів.

За результатами соціологічних досліджень Центру Разумкова «Думка громадян України про ситуацію в країні, оцінки діяльності влади, електоральні орієнтації. Підсумки 2011» [5] громадяни України переважно негативно оцінюють діяльність Президента і уряду, ця оцінка знизилася порівняно з лютим 2011 року – відповідно, з 2,7 до 2,3 бала та з 2,5 до 2,3 бала за п'ятибальною шкалою (табл. 1). Якщо відразу після президентських виборів 2010 року відносна більшість громадян України (49,2% у травні 2010 р.) вважала, що «нинішня влада краща від попередньої», то з другої половини 2010 р. частка тих, хто поділяє цю точку зору, зменшувалася (до 16,0% у грудні 2011 р.). Зараз серед громадян переважає переконання, що нинішня влада або нічим не відрізняється від попередньої (40,3%), або гірша за неї (36,4%). Практично 40% опитаних (39,3%) вважають, що «політичні лідери нас обманули» [5]. У такому соціоментальному кліматі проектно-інвестиційні ініціативи держави не будуть мати потрібного змістовного навантаження, особливо в умовах, коли частка респондентів, які вважають, що влада вдається до політичних репресій, зростає – якщо в лютому 2011 року цю точку зору поділяли 43,6% опитаних, то в грудні 2011 року – 55,1% [5]. Таке сприйняття держави може бути конкретизоване таким чином: фінансово-інвестиційна взаємодія з державою може обернутися політичними та економічними репресіями неугодних бізнесменів.

Таблиця 1

Чи підтримуєте Ви діяльність таких органів влади та державних інститутів?

Інститут	Повністю підтримую	Підтримую окремі заходи	Не підтримую	Важко відповісти
Президент України	7,3	27,9	59,4	5,5
Верховна Рада України	3,6	24,4	66,6	5,4
Уряд України	4,6	26,2	62,6	6,6
Суд в Україні	4,5	20,6	64,0	10,9
Збройні Сили України	15,5	33,1	33,3	18,1
Служба безпеки України	11,7	28,1	38,4	21,8
Органи внутрішніх справ (міліція)	6,3	27,5	56,0	10,2
Органи прокуратури	5,8	22,4	56,3	15,5
Обласні державні адміністрації	6,4	37,6	39,4	16,5
Районні державні адміністрації	8,6	40,1	35,8	15,6
Органи місцевого самоврядування	14,2	41,5	32,1	12,2
Національний банк України	4,5	29,5	45,8	20,2

Джерело: Результати досліджень Центру Разумкова. Думка громадян України про ситуацію в країні, оцінки діяльності влади, електоральні орієнтації. Підсумки 2011 року.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : www.razumkov.org.ua

Загальний стан українського суспільства на сучасному етапі характеризується як депресивний з подальшою негативною динамікою: порівняно з груднем 2009 року значно зменшилася частка респондентів, які вважають, що «потрібно набратися терпіння і дочекатися кращих часів» (їх частка зменшилася з 32% до 16,9%), «оптимізм, сподівання на краще» відчували в 2009 р. – 22,5%, в 2011 р. – 16,8%; зросло число тих, хто відчуває «сум» (відповідно 16,9% і 22,5%) та «бажання проводити акції протесту» (відповідно 11,6% і 20,8%). Дві третини опитаних (66,3%) вважають, що протягом 2011 р. ситуація в країні в цілому змінилася на гірше, лише 6,1% вказують на покращення ситуації, ще 22,1% вважають, що вона не змінилася (для порівняння: у січні – лютому 2011 р., оцінюючи зміни в країні, що відбулися у 2010 р., погіршення відзначали 52,8% респондентів); при цьому лише 11,7% респондентів вважають, що події в Україні розвиваються в правильному напрямі і 67,3% – що в неправильному [5]. Отже, політико-економічне становище нашої країни, на думку українського населення, стабільно погіршується, тому ризики економічної активності надто великі (табл. 2).

Виникає очевидне питання, чи буде ефективним впровадження механізмів державно-приватного партнерства в контексті українського суспільства, для якого характерний вкрай низький рівень довіри до інститутів державної влади у зв'язку з їх низькою якістю та негативні соціоментальні й економічні оцінки та очікування бізнесу та населення?

На перший погляд, ефективної взаємодії в трикутнику держава – бізнес – суспільство в рамках інститутів розвитку в таких вихідних умовах не може скластися через незрілість, викривленість формальних та неформальних інститутів українського суспільства й значні ризики реалізації опортуністичних мотивацій держави, бізнесу та саме таке укорінене сприйняття населенням діяльності держави (див. табл. 1, 2) та бізнесу (наприклад, довіра населення до комерційних банків як бізнес-інститутів загальносуспільного фінансово-кредитного значення на вкрай низькому рівні: 36,4% опитаних повністю недовіряють, 33,1% – скоріше не довіряють, і тільки 2% повністю довіряють) [5]. Для того, щоб побачити можливість позитивних перспектив, слід звернутися до праць В. Полтевича, який слушно доводить, що «жодній бідній країні

Таблиця 2

На Вашу думку, яким чином протягом останнього року змінилося становище в Україні в таких сферах?

Показник	Змінилося на краще	Змінилося на гірше	Не змінилося	Важко відповісти, не знаю
Економічне становище країни	9,5	64,5	21,5	4,5
Рівень добробуту Вашої родини	4,4	60,7	33,1	1,7
Рівень демократії	4,1	46,5	38,8	10,6
Рівень свободи слова	5,3	43,5	41,1	10,0
Ситуація зі злочинністю	4,5	49,2	36,4	9,9
Міжнародний імідж України	12,7	51,8	22,7	12,8
Міжнаціональні стосунки	9,6	29,9	46,5	14,0
Становище у сфері дотримання прав і свобод громадян	5,0	44,3	38,0	12,6
Дотримання законності державними службовцями	7,6	43,7	35,5	13,2
Охорона здоров'я	3,7	49,4	42,3	4,6
Освіта	5,2	40,9	44,3	9,7
Соціальний захист (соціальні виплати, допомоги, субсидії тощо)	5,1	60,8	27,2	6,9
Пенсійне забезпечення	4,7	56,9	30,4	8,0
Оплата праці	3,6	59,4	30,2	6,8
Рівень цін і тарифів	1,6	87,4	9,0	2,0
Становище російськомовного населення	10,0	17,8	62,2	10,0
Становище україномовного населення	6,2	23,2	63,0	7,7
Становище етнічних та релігійних меншин	5,9	16,5	59,8	17,8
Упевненість громадян у завтрашньому дні	5,0	64,6	24,4	6,0
Ставлення влади до громадян	5,3	59,8	29,3	5,7
Ставлення громадян до влади	4,6	66,0	24,4	5,0
Рівень стабільності	6,8	65,3	22,9	5,0
Ситуація в країні в цілому	6,1	66,3	22,1	5,6

Джерело: Результати досліджень Центру Разумкова. Думка громадян України про ситуацію в країні, оцінки діяльності влади, електоральні орієнтації. Підсумки 2011 року. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : www.razumkov.org.ua

не вдавалося добитися високої якості інститутів... однак, можливість зростання все ж таки зберігається, і якщо вона реалізується, то покращення інститутів з'являється більш простим завданням» [6, с. 193]. Інституційна модернізація може бути успішною в процесі реалізації зростання через впровадження проектного підходу, коли вирішення нагальних економічних завдань сполучається з реальними інституційними трансформаціями.

Інститути розвитку можуть стати початковою точкою одночасної інституційної (через створення механізмів приватно-державного партнерства в системі інститутів розвитку) та економічної (через впровадження проектного підходу в рамках інститутів розвитку) модернізації. Але тільки в тому випадку, якщо інститути розвитку будуть мати абсолютно новий формат та реалізовувати виключно інноваційні підходи взаємодії, що повністю виключають опортуністичну поведінку сторін.

Для того, щоб спрацювало інституційне реформування і державно-приватне партнерство, як його органічна частина, потрібні прецеденти ефективної фінансово-інституційної взаємодії держави і приватного сектора (як з точки зору економічної ефективності, так і з точки зору взаємної відповідальності) у процесі реалізації суспільно-значущих проектів. Саме це можуть дати інститути розвитку в контексті модернізації соціоінституційного клімату українського суспільства. Прецеденти не-супротиву, але позитивної співпраці, держави та бізнесу запускають механізми вкорінення практик взаємодії. Фрідріх фон Хайек вважав, що ринок створюється як результат практик, що вільно реалізуються, інакше кажучи, чіткі вкорінені механізми взаємодії стають її принципами, уходять в базис взаємодії, створюючи глибинне соціоінституційне підґрунтя.

ВИСНОВКИ

Інститути розвитку в українському соціоінституційному середовищі можуть стати джерелом абсолютно необхідних еволюційно-значущих соціальних інновацій, тобто реалізованих нововведень соціоінституційного характеру, які можуть виявитися глибинним цивілізаційним інститутом розвитку. Головна інновація, яку можуть впровадити інститути розвитку, – це побудова систем взаємодії та консолідація суспільства, яку можна запровадити через механізми державно-приватного партнерства в трикутнику держава – бізнес – суспільство.

Для української економіки реалізація механізмів державно-приватного партнерства в системі інститутів розвитку є можливо єдиним способом відновлення фінансово-інвестиційних процесів, тому що це єдиний можливий шлях до паритетного розподілу економічних ефектів між державою, суспільством і бізнесом: держава знаходить інвестиційні ресурси для економічного відновлення та модернізації, одночасно реалізуючи інституційну модернізацію та забезпечуючи основи довгострокового економічного зростання; суспільство отримує необхідні колективні блага соціального, інфраструктурного, культурного та інноваційного значення; бізнес отримує фінансово-економічні, адміністративні та правові мотивації для реалізації проектів довгостро-

кового економічного та соціального змісту. Але це й шлях є дуже ризиковим, оскільки якщо держава та приватний сектор будуть продовжувати реалізовувати вкорінені опортуністичні практики взаємодії, інституційно-інвестиційний клімат українського суспільства буде пошкоджено назавжди. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. О деятельности финансовых институтов развития. Материалы к заседанию Совета по конкурентоспособности и предпринимательству при Правительстве Российской Федерации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rtt.ru/_files/fileslibrary/97.doc#_Toc185141793 –
2. Экономические известия. Новости Украины: в Одессе – масштабный передел собственности. // http://news.eizvestia.com/news_economy/full/v-odessa-masshtabnyj-peredel-sobstvennosti
3. The Heritage Foundation 2011: рейтинг экономической свободы стран мира 2012. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://gtmarket.ru/news/state/2012/01/13/3839>
4. Ясин Е. Институциональные ограничения модернизации, или приживется ли демократия в России? // Вопросы экономики. – 2011. – № 11. – С. 9.
5. Результаты исследований Центра Разумкова. Думка громадян України про ситуацію в країні, оцінки діяльності влади, електоральні орієнтації. Підсумки 2011 року. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.razumkov.org.ua
6. Полтерович В. М. Элементы теории реформ. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.